Øystein Ekroll: Ei anna historie — norsk mellomalder i arkeologisk lys. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2006. 256 s. ISBN 82-519-2095-7.

Bokomtale ved Jes Wienberg

Middelalderen i arkæologisk belysning

Hvem skriver de historiske oversigtsværker? Ja, det gør historikere bortset fra oversigter over oldtiden, som skrives af arkæologer. Oversigter over middelalderen forfattes således normalt af historikere til irritation og ærgelse for mange middelalderarkæologer.

Men det må være mindre vigtigt, hvem der skriver, end hvad som skrives. Her vil middelalderarkæologer så hævde, at historikernes billede af middelalderen, der bygger på skriftlige kilder, vil fokusere på politik og økonomi i samfundets øverste lag. Dagligdagen med dens kvinder, børn, trælle, dens bygninger, næring, transport og religiøsitet ignoreres (jfr. Ekroll 2006, s. 36). Det er en retorisk og delvist uretfærdig gengivelse af historikernes faktiske indsatser. For den politiske og økonomiske historie er forlængst blevet kompletteret med andre historier som Annales-skolens mentalitetshistorie, socialhistorie, kvindehistorie og biografisk historie.

Et alternativ til den politiske og økonomiske historie er kulturhistorien, hvor såvel historikere som arkæologer har bidraget. Her findes omfangsrige oversigter og tesedrivende afhandlinger forfattet af individer, og brede antologier forfattet af et kollektiv (f. eks. Hildebrand 1879-1903; Semmingsen 1979-81; Ingesman 1999; Roesdahl 1999; Carelli 2001; Christensson 2004).

Et andet alternativ eller komplement til historikernes middelalderhistorier har været de middelalderarkæologiske lærebøger, der er udkommet siden 1980'erne i flere lande. Det begyndte med Helen Clarkes "The Medieval Archaeology of England", der snart blev efterfulgt af flere andre (Clarke 1984; Steane 1985; Barry 1987; Liebgott 1989; Fehring 1991; jfr Andersson 1994). Bøgerne har alle en fælles tematisk struktur, der er inspireret af middelalderens selvopfattelse med fire stænder. Det er påfaldende, at lærebøgerne viser, hvad middelalderarkæologien er og dermed bør være, netop ved samme tid, som en yngre generation vil etablere en efter-reformatorisk arkæologi eller omdefinere faget til en bredere historisk arkæologi.

Som et tredje alternativ eller komplement kan nævnes den nye serie med velillustrerede arkæologiske guidebøger, som præsenterer Sveriges middelalderlige landskaber (foreløbig Theliander 2004; Hedvall & Lindeblad 2007).

Middelalderarkæologen Øystein Ekroll, der er ansat ved Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider i Trondheim, og som tidligere har skrevet om blandt andet Norges stenarkitektur (Ekroll 1997), har nu udgivet en lærebog om Norges middelalder (Ekroll 2006). Hensigten , som fremgår af bagsidens tekst, er at vise, hvordan det norske samfund blev forandret og europæiseret. Udgangspunktet skal være de materielle kilder, særlig de senere årtiers arkæologiske undersøgelser med deres fund af bygninger og genstande, der skal kunne fortælle en egen historie og komplettere de tidligere historier, som bygger på skriftlige kilder (Ekroll 2006, s. 36, bagsiden).

En anden historie

Lærebogens titel er "Ei anna historie - norsk mellomalder i arkeologisk lys". Bogen er på 256 sider med summeret 171 noter, 69 unummererede figurer samt 7 illustrerede opslag, der markerer begyndelsen til et nyt hovedkapitel. Det eneste farvebillede er forsidens tegning af en nu ødelagt træskulptur fra Nidaros domkirke.

"Ei anna historie" indledes med et forord (s. 5-6), der i tre linjer nævner Ekrolls hensigter, men iøvrigt mest handler om studenten Jonas Andersson, som registrerede fortidsminder i 1600-årene. Efter indholdsfortegnelsen (s. 7-8) er teksten inddelt i følgende hovedkapitler: "Oppdaginga og studiet av fortida" (s. 11-47); "Kjelder til kunnskap" (s. 49-81); "Bønder og byfolk" (s. 83-131); "Sekundærnæringar: jern, stein og tre" (s. 133-151); "Transport og kommunikasjon" (s. 153-169); "Konge og adel" (s. 171-205); og "Religion" (s. 207-249). En sammenfatning eller konklusion findes ikke. Lærebogen slutter pludseligt efter nogle linjer om valfarten til Olavskilder (s. 248).

Kundskab og humor

Oversigtsværker og lærebøger er nyttige redskaber for studenten, læreren og forskeren. De skaber det nødvendige overblik i mængden af fagartikler, og de kan orientere om den aktuelle forskningsfront. Således har jeg selv gennem årene i skiftende roller haft god brug af de middelalderarkæologiske lærebøger. Ekrolls ambition om at sammenfatte og anvende den nye kundskab om middelalderen er derfor prisværdig. Og der er jo foreløbig ikke blevet udgivet egentlige lærebøger af andre middelalderarkæologer i det norske miljø.

"Ei anna historie" samler megen ny kundskab over et bredt felt, men nok især om bygningskulturen. Kapitlet om transport og kommunikation (s. 153ff) er forfriskende

i forhold til de traditionelle lærebøger (forekommer dog hos Steane 1985). Der optræder talrige interessante detaljer, hvor jeg vil nævne forbindelsesgangene ("drombegangar") på gårde (s. 97, 106), den nyfundne kanal ved Spangereid i Agder (s. 163) samt de to etager i Apostelkirken i Bergen med forbillede i Saint Chapelle i Paris (s. 182).

Og så vil jeg sent glemme nedslaget af humor midt i kritikken: Med konsekvent brug af den retrospektive metode på rekrutters gennemsnitshøjde skulle deltagerne i slaget ved Stiklestad i Trøndelag i 1030 have været 25 cm høje (s. 36)!

Fejl i bøger

Ingen bøger kan være fri for fejl (jfr. Lauring 1969). Selv har jeg bare noteret tre faktafejl, hvilket er ubetydeligt for en oversigt: Christian Jürgensen Thomsen virkede ikke ved Nationalmuseet i København, men ved dets forgænger Oldnordisk Museum (s. 28f); middelalderarkæologi bedrives ikke med et eget institut i Århus i Danmark (heller ikke i Lund i Sverige), men udgør en egen disciplin sammen med flere andre, der så tilsammen danner et institut (s. 319); og middelalderens Tønsberg var ikke opført i træ bortset fra nogle monumentalbygninger i sten, for der kendes faktisk (fra skriftlige kilder) tre stenkældre i gårdbebyggelsen (s. 124, jfr. Wienberg 1992, s. 53). Men Ekrolls norske kolleger er sikkert bedre til at bedømme, om fejlene gennemgående er få, som jeg tror.

Er fejlene måske få, så må "Ei anna historie" desværre kritiseres på en række andre områder. Kritikken gælder perspektivet, forholdet mellem det kritiske og det konstruktive, byarkæologien og massematerialet, illustrationerne, det redaktionelle samt målsætningen.

Perspektiv

"Ei anna historie" er efter min opfattelse ikke så anderledes, som titlen antyder. Tværtimod minder den om de oversigtsværker skrevet af historikere, som den vil erstatte eller komplettere. For også "Ei anna historie" indeholder politisk historie (s. 37ff), bygger i forbløffende stor udstrækning på skriftlige kilder og domineres af eliten og dens monumenter. Hvor er de efterlyste kvinder og børn? Hvor er trællene? Hvor er samerne bortset fra en sætning i afsnittet om jagt og fiskeri (s. 105)? Og hvor er processerne eller udviklingen som gradvist europæiserede Norge?

Det, som er anderledes, er de talrige bygninger. Det er fristende lidt drillende at foreslå en udskiftning af lærebogens undertitel med "norsk middelalder i bygningsarkæologisk lys". Ekrolls speciale er bygninger og bygningsarkæologi. Det præger bogen på bekostning af andre kilder og metoder. Nu beskrives bygning efter bygning med deres teknik, ruminddeling og målforhold. Ekroll skriver selv, at bygninger blev

prioriteret i studiet af middelalderen før 1900 (s. 29), men her er de stadig i centrum et århundrede senere.

Kritik og konstruktion

"Ei anna historie" redegør omhyggeligt for kildernes manglende repræsentativitet, deres vaklende troværdighed og problematiske tilgængelighed. De bevarede diplomer er en brøkdel af det oprindelige antal. Kongesagaerne er bare kendte i senere afskrifter. Såvel de skriftlige kilder som de bevarede bygninger belyser bedst de øvre lag i samfundet. Dertil kommer, at kun et fåtal af de arkæologiske undersøgelser skulle være publicerede. Og de fleste fund skulle være bortgemte i museernes magasiner (s. 34f, 51ff).

De kildekritiske forbehold er i princip korrekte. Studiet af middelalderen (lige som af alle andre perioder) kræver forsigtighed, skarpsindighed og flid. Men studiet kræver også dristighed og metodisk kreativitet. Jeg forstår ikke, hvorfor kritikken ikke suppleres med konstruktive eksempler, som viser, hvad det er muligt at udrette. Hvilke er de spændende aktuelle spørgsmål? Hvilke metoder kan anvendes for at opnå svar? Hvad er den nyeste kundskab? Lærebogens kildekritik og beskrivelser af eksisterende kundskab om middelalderen bør med andre ord kompletteres med konstruktive veje til ny kundskab: Mindre kritik og mere konstruktion. Studenten, læreren eller forskeren skal med "Ei anna historie" få lyst til at søge videre selv.

Nu vil jeg som et eksempel kommentere afsnittet om den norske byarkæologi og dens fund. Det er nemlig et felt, som jeg kender af egen erfaring. Så kan andre sikkert kommentere de øvrige dele af lærebogen.

Byarkæologi og massemateriale

Norge var længe ledende i udforskningen af urbaniseringen med sine store byudgravninger i Bergen, Oslo, Trondheim og Tønsberg med deltagere fra mange lande. Kundskaben fra disse mangeårige undersøgelser kommer ikke tilstrækkelig til sin ret i "Ei anna historie". Ekroll synes at mene, at materialet er relativt utilgængeligt bortset fra et fåtal synteser og populære oversigter (s. 108ff). Men nok vil jeg forvente, at Ekroll som forsker og lærebogsforfatter udnytter informationen, som er tilgængelig i disputatser, magistergradsafhandlinger, i serier som "Riksantikvarens Skrifter", "Riksantikvarens Rapporter", "NIKU publikasjoner", "The Bryggen Papers", "Nytt fra Utgravningskontoret i Bergen", "De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen", "Meddelelser fra prosjektet Fortiden i Trondheim bygrunn: Folkebibliotekstomten", "Arkeologiske Rapporter fra Tønsberg" samt talrige artikler i tidsskrifter.

Måske er jeg ikke ajour med det seneste, men jeg skulle mene, at Folkebibliotekstomten i Trondheim - og her især Axel Christophersens analyse af bebyggelsen

og Sæbjørg Walaker Nordeides analyse af massematerialet - burde have fået større plads. For de er lysende eksempler på, hvad en metodisk bevidst middelalderarkæologi kan opnå af ny kundskab (jfr. Christophersen 1990; Nordeide 1990; Christophersen & Nordeide 1994; henvisningerne optræder delvist i noterne s. 131, men ikke i litteraturlisten.). I det hele taget er byudgravningernes fund - potteskår, læderaffald, kamme og kamaffald samt meget andet - helt ignoreret i lærebogen. Keramik nævnes sammenlagt på ca. 10 linjer over ca. 250 sider (s. 92, 98f).

Så meget er allerede gjort, der burde have været medtaget i lærebogen - og så meget mere kan gøres, som en opfordring til læserne. I "Ei anna historie" beskrives kaupangen Veøy med 7 linjer. Brit Solli har vist både fagligt og populært, hvor meget nyt, som kan hentes fra en enkelt lokalitet (Solli 1996; 1999), men det er end ikke nævnt eller henvist til. Og sådan kunne jeg desværre fortsætte.

Illustrationer

Illustrationerne kunne være udnyttet mere for at præsentere nye arkæologiske undersøgelser. Illustrationerne er ofte gamle og hentet fra en ældre litteratur samt domineret af bygninger, gravsten og segl. Det er afslørende, at de eneste billeder på fund er fra en udgravning af Tautra kloster i 1882 (s. 159, 220)! Det kan vel ikke handle om begrænsninger i copyright til nyere billeder, for her lykkes andre jo langt bedre? Illustrationerne fungerer desuden dårligt sammen med teksten, da de sjældent er placeret ved den relevante omtale. Oversigtskort med vigtige lokaliteter kunne have været en hjælp til at orientere læseren, men er fraværende.

Redigering

Måske er redigeringen gået lidt for hurtig. I hvert tilfælde kunne der have været lagt mere omhu på dispositionen, teksten, illustrationerne og henvisningerne. Nu virker strukturen delvist uklar, som når eksempelvis kapitlet om opdagelsen og studiet af fortiden indeholder en del om kilderne og afsluttes med en traditionel kronologisk gennemgang af middelalderens historie (s. 34ff, 37ff); og når kapitlet om bønder og byfolk indeholder sider om jagt, fangst og fiskeri (s. 99ff). Der findes gennem hele bogen talrige overlapninger og gentagelser, hvor samme sag nævnes 2-3 gange. Således kan man læse om Fløan kapel i Trøndelag og dets datering til 1434-35 ikke mindre end tre gange (s. 55, 59, 241). Og byseglene beskrives først samlet og dernæst umiddelbart efter igen under de enkelte byer (s. 115, 118ff). Endelig viser stikprøver, at en foruroligende stor andel af henvisningerne i teksten og noterne ikke er medtaget i litteraturlisten.

Målsætning
Ekroll kunne have været tydeligere med målsætningen for "Ei anna historie" (s. 6, 33f, bagsideteksten). Nu vakler lærebogen genremæssigt mellem at være en arkæologisk middelalderhistorie, en kulturhistorie for middelalderen og en middelalderarkæologisk håndbog. Her er måske baggrunden for uklarheder omkring kronologien, der snart er ca. 1000-1537 og snart fra yngre jernalder til 1650 eller senere; samt uklarheder omkring geografien, hvor Bohuslän, Jämtland og de nordatlantiske områder undertiden inddrages og undertiden udelades. Og her kan muligvis findes baggrunden for overlapninger og gentagelser.

Konklusion
Øystein Ekrolls "Ei anna historie" er efter min mening ikke det alternativ, komplement eller gode eksempel, som den kunne have været. Med en tydeligere målsætning, mere stringens i dispositionen, en mere alsidig og aktiv brug af nyere forskning, med oversigtskort og registre, var "Ei anna historie" blevet et standardværk for fremtiden. Nu må vi vente på en tredje historie. Forhåbentlig vil flere vove udfordringen.

Tak til Inge Dam (Nyborg) for revision af sproget.

Litteratur

Andersson, Hans 1994. Medeltidsarkeologiska handböcker. Några reflexioner. *Fornvännen. Tidskrift för Svensk antikvarisk forskning* 89, 1994: 3: 193-198.
Barry, T. B. 1987. *The Archaeology of Medieval Ireland.* London/ New York.
Carelli, Peter 2001. *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark.* Lund Studies in Medieval Archaeology 26. Stockholm.
Christensson, Jakob (red.) 2004. *Signums Svenska kulturhistoria. Medeltiden*. Lund.
Christophersen, Axel 1990. Dwelling Houses, Workshops and Storehouses. Functional aspects of the development of wooden urban buildings in Trondheim from c. A.D. 1000 to A.D. 1400. *Acta Archaeologica* 60, 1989: 101-129.
Christophersen, Axel & Nordeide, Sæbjørg Walaker 1994. *Kaupangen ved Nidelva. 1000 års byhistorie belyst gjennom de arkeologiske undersøkelsene på Folkebibliotekstomten i Trondheim 1973-1985.* Riksantikvarens Skrifter 7. Trondheim.
Clarke, Helen 1984. *The Archaeology of Medieval England.* A Colonnade Book. London.
Ekroll, Øystein 1997. *Med kleber og kalk Norsk steinbygging i mellomalderen.* Oslo.
Ekroll, Øystein 2006. *Ei anna historie - norsk mellomalder i arkeologisk lys.* Trondheim.

Fehring, Günter P. 1991. *The Archaeology of Medieval Germany: an introduction.* London/ New York (1. ed. Darmstadt 1987)

Hedvall, Rikard & Lindeblad, Karin 2007. *Det medeltida Östergötland. En arkeologisk guidebok.* Lund.

Hildebrand, Hans 1879-1903. *Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring.* I-III. Stockholm.

Ingesman, Per m. fl. (red.) 1999. *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation.* København.

Lauring, Palle 1969. Om fejl, især i bøger. En apologi for skribenter. *Hvad skal vi med Historien?* København. S. 115-168.

Liebgott, Niels-Knud 1989. *Dansk Middelalderarkæologi.* København.

Nordeide, Sæbjørg Walaker 1990. Activity in an Urban Community. Functional aspects of artefact material in Trondheim from c. A.D. 1000 to A.D. 1600. *Acta Archaeologica* 60, 1989: 130-150.

Roesdahl, Else (red.) 1999. *Dagligliv i Danmarks middelalder - en arkæologisk kulturhistorie.* København.

Semmingsen, Ingrid (red.) 1979-1981. *Norges kulturhistorie.* 1-8. Oslo.

Solli, Brit 1996. *Narratives of Veøy. An Investigation into the Poetics and Scientifics of Archaeology.* Universitetets Oldsaksamlings skrifter, Ny rekke 19. Oslo.

Solli, Brit 1999. Veøyas arkeologi. *Veøyboka.* (Red.) Jarle Sanden. Molde. S. 8-100.

Steane, John 1985. *The Archaeology of Medieval England and Wales.* Croom Helm Studies in Archaeology. London/ Sydney.

Theliander, Claes 2004. *Det medeltida Västergötland. En arkeologisk guidebok.* Lund.

Wienberg, Jes 1992. *Grund og gård i Tønsberg.* Arkeologiske Rapporter fra Tønsberg 9. Tønsberg.

Jes Wienberg, f. 1956, er professor og fagansvarlig for historisk arkæologi ved Lunds Universitet, Institutionen för Arkeologi och Antikens historia, box 117, SE-221 00 Lund, Sverige. E-post: Jes.Wienberg@ark.lu.se; www.ark.lu.se. Forskningsfelter: Historisk arkæologi, kirkearkæologi, pseudoarkæologi samt kulturarv. Disputerede med *"Den gotiske labyrint. Middelalderen og kirkerne i Danmark",* Lund Studies in Medieval Archaeology 11, Stockholm 1993.
